

УДК 378.3(477)

ПРИНЦИПИ І СТРАТЕГІЇ ГАРМОНІЗАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНИХ І ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Гамерська І.І.Дрогобицький державний педагогічний університет
імені Івана Франка

У статті розглянуто основні тенденції та перспективи входження української університетської освіти до Європейського освітнього простору; досліджено принципи, характер та стратегії сучасної вищої освіти; проаналізовано основні шляхи гармонізації національних та європейських стандартів вищої освіти.

Ключові слова: Болонський процес, Європейський освітній простір, освітні стандарти, вища освіта, реформування вищої освіти, освітня політика, освітні стандарти.

Постановка проблеми. Міжнародна співпраця в сфері вищої освіти стає найважливішим інструментом подолання нових глобальних викликів і способом інтелектуального взаємозбагачення університетських співтовариств різних країн. Співпраця Європейського Союзу і України в цій галузі є складним та багаторівневим процесом. Адже не підлягає сумніву, що наша освіта потребує глибинних реформ, які відповідали б новому соціальному замовленню, але зміст їх не у наслідуванні якоїсь сучасної європейської форми, а в тому, щоб впевнено долати той шлях, яким ішли європейські народи і на якому домоглися сучасних стандартів, змісту і засад освіти.

Стратегія розвитку вищої освіти України має увібрати в себе загальноосвітні тенденції трансформації сутності та методів сучасної вищої освіти, як у багатьох розвинутих країнах стала прискорювачем економічного зростання, сприяла задоволенню зростаючих потреб і розкриттю творчого потенціалу особистості, забезпечила впровадження нових інформаційних технологій [10; 13; 15].

Об'єднавчим процесом в освіті слугує Болонський процес, що має на меті консолідацію зусиль наукової та освітньої громадськості й урядів країн Європи для істотного підвищення конкурентноздатності європейської вищої освіти і науки у світовому вимірі, а також для підвищення ролі цієї системи у соціальних перетвореннях. Україна зробила важливий крок, приєднавшись у 2005 році до Болонської декларації,

й отримала офіційне визнання європейською спільнотою зовнішньополітичного курсу нашої держави, спрямованого на євроінтеграцію. Таким чином, нам відводиться обов'язок сприяти створенню європейського науково-освітнього простору, а також взяти активну участь у розбудові Великої Європи – «Європи знань».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Глибокому осмисленню сучасних стратегій розвитку вищої освіти присвячені дослідження відомих філософів, педагогів, психологів України та близького зарубіжжя (А. Алексюка, В. Андрущенко, І. Бежа, В. Бондаря, І. Зимней, О. Долженко, В. Ляудиса, О. Плахотнік, М. Розова, В. Розіна та ін.). У наукових працях В. Андрущенко, Я. Болюбаша, М. Згуровського, В. Журавського, М. Дмитриченка, В. Кременя, В. Лугового, С. Ніколаєнка, М. Степка характеризуються основні етапи формування та впровадження принципів Болонського процесу, завдання та шляхи адаптації вищої освіти України в європейський освітній і науковий простір. Особливе значення для осмислення означеної нами проблеми мають не лише наукові праці з філософії освіти (В. Андрущенко, В. Лутай, І. Зязюн), а також ті, що стосуються питання гармонізації національних та міжнародних стандартів вищої освіти в контексті Болонського процесу («Організоване суспільство. Проблеми організації та суспільної самоорганізації в період радикальних трансформацій в Україні на рубежі століть: досвід соціально-філософського аналізу», «Вища освіта як фактор державотворення і

культури в Україні», «Стратегія розвитку освіти України: початок XXI століття», «Освіта і наука України: шляхи модернізації», «Вища освіта як фактор державотворення і культури в Україні», «Інтеграція вищої освіти України в європейську систему» та ін.)

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. На сьогодні існує безліч різнопланових наукових, публіцистичних статей [1, 2, 3], що репрезентують різні точки зору з даної проблематики. Переважна більшість робіт сконцентрована навколо обговорення головних аспектів Болонського процесу. Проте порівняно незначна кількість наукових розробок присвячена висвітленню питання принципів гармонізації національних та європейських стандартів освіти, які зроблять можливими структурні перетворення системи вищої освіти зі збереженням наших національних особливостей.

Мета статті. Метою статті є здійснити цілісний аналіз процесу гармонізації національних та європейських стандартів освіти та виокремити головні принципи та стратегії цього складного та багаторівневого процесу.

Виклад основного матеріалу. Стратегія розвитку вищої освіти України має увібрати в себе загальноосвітні тенденції трансформації сутності та методів сучасної вищої освіти, як у багатьох розвинутих країнах стала прискорювачем економічного зростання, сприяла задоволенню зростаючих потреб і розкриттю творчого потенціалу особистості, забезпечила впровадження нових інформаційних технологій [10; 13; 14].

Досвід країн – економічних лідерів – переконливо свідчить, що інвестиції у розвиток вищої освіти і науки дають змогу цим країнам залишитися на рівні передових. І це зрозуміло, оскільки в умовах переходу від індустріального до інформаційного суспільства та економіки знань рівень розвиненості країни визначається рівнем розвитку особистостей, тобто інтелектуального потенціалу нації.

У зв'язку з цим, як вже зазначалось, визначальною стає категорія якості освіти, причому не в традиційному вузькому значенні, а в більш широкому змістовому аспекті: при переході від здатності студента накопичувати певну інформацію до виховання вміння навчатися самостійно, навичок творчого мислення, продукування нових ідей і знань, прийняття науково обґрунтованих рішень, також до конструктивної діяльності. Досягнути цієї мети можна через фундаменталізацію освіти.

Фундаменталізація освіти передбачає її орієнтацію на вивчення основних законів природи і суспільства, а також природи і призначення самої людини. Такий підхід повинен дозволити людям самостійно знаходити й оцінювати відповідальні рішення в умовах невизначеності, у критичних і стресових ситуаціях, коли людина стикається з новими складними природними і соціальними явищами.

Під терміном «фундаменталізація» розуміється істотне підвищення якості освіти і освітнього рівня студентів шляхом відповідної зміни змісту дисциплін, що вивчаються, і методології навчального процесу. Вона може досягатися різними засобами, до яких можуть бути віднесені і такі як 1) зміна співвідношення між прагматичною і загальнокульту-

турною частинами освіти всіх рівнів. При цьому пріоритетними стають проблеми загальної культури людини, формування в неї наукових форм системного мислення; 2) зміна змісту і методології навчального процесу, при яких акцент робиться на вивчення фундаментальних законів природи і суспільства, створюються принципово нові навчальні курси, орієнтовані на формування цілісних уявлень про наукову картину світу і здатності виходити на системний рівень його пізнання; 3) забезпечення якісної загальної екологічної освіти, яку дозволити не тільки сформувати нові засади світогляду, але і більш ефективно використати професійні знання і практичний досвід фахівців з різних сфер соціальної практики для спільного розв'язання екологічних проблем [11; 15; 16].

Дослідження показують, що перехід системи вищої освіти в нову якість забезпечується в тому випадку, якщо: а) вона орієнтована на суб'єкта навчання – студента; б) вона буде не просто науковою, але й культуродіальною; в) наукові знання не будуть підноситися як свідомо абсолютні істини; г) освіта буде процесом, що не стільки дає готові знання, скільки формує тип мислення, діяльності, спілкування студента; д) способи мислення будуть основою побудови студентом власного наукового світогляду, особистісного [14, с. 359].

Таким чином, важливою тенденцією в сучасних умовах є якісний перехід від екстенсивної інформаційно-репродуктивної моделі навчання у вищому навчальному закладі – до інтенсивної фундаментально-креативної, у центрі якої повинен бути пріоритет цілісної особистості студента, а в її основі – методологія цілісного, системного та компетентнісного підходів. Якість навчання починається саме з особистості, з розвитку її інтелектуального потенціалу, творчих можливостей, із творчої самореалізації у творчій-перетворюючій діяльності, у результаті якої народжується нова «якість особистості» і удосконалюється якість процесу навчання. Освіта має бути інноваційною. Необхідно готувати людину, здатну ефективно працювати за умов змінюваності та невизначеності багатьох чинників, що впливають на результат, і спроможну при цьому приймати правильне рішення і домагатися його виконання.

Ще одним напрямом забезпечення більшої досконалості якості вищої освіти є її гуманізація. Мається на увазі те, що вища освіта – не спосіб підготовки кваліфікованого спеціаліста, а здатність людини до розвитку і самовдосконалення. Крім того, гуманістичний підхід освіти передбачає пріоритет екологічних та етичних принципів [9; 14].

Сучасна вища освіта розглядається як неперервний процес. На цьому наголошено у численних резолюціях і документах низки міжнародних організацій, таких як ЮНЕСКО. Однією з ознак вищої освіти має стати її адаптивність, тобто здатність швидко і адекватно реагувати на нові потреби суспільства, економіки, особистості. З цією метою ВНЗ налагоджують тісні партнерські стосунки з органами влади, громадськими організаціями, роботодавцями, організовують навчання відповідно до конкретних соціальних, економічних і культурних потреб. З цим пов'язана ще одна ознака, властива вищій освіті, – її випереджальний характер. Іншим словами, вища освіта повинна не тільки реагувати на поточні

потреби, а й випереджати очікування суспільства у підготовці спеціалістів [10, с. 231].

Вища освіта має також стати більш доступною для всіх, хто бажає навчатися. Її доступності протягом усього життя людини, незалежно від місця її проживання, мають сприяти сучасні інформаційні та комунікаційні технології. На сьогодні вже набули широкого поширення дистанційні форми навчання.

Науково-технічний прогрес вимагає постійного оновлення знань, а це, у свою чергу, потребує від закладів вищої освіти, з одного боку, своєчасного перегляду навчальних програм і методик, удосконалення навчального процесу, а з іншого – підвищення компетентності професорсько-викладацького складу і персоналу ВНЗ.

Розвиток вищої освіти безпосередньо впливає на зміни у пов'язаних із науково-технічним прогресом ланках середньої, додипломної та післядипломної освіти, а також системи перепідготовки і підвищення кваліфікації кадрів. Тільки на основі тісної взаємодії й узгодженості наукових і методичних підходів усіх ланок освіти можна сподіватися на позитивний кінцевий результат – розвиток творчої особистості. Але без започаткування нової концепції взаємодії між викладачем і студентом, яка ґрунтується на рівноправному партнерстві на шляху до засвоєння вже відомих знань і генерації нових, неможливо сподіватися на подальший прогрес у галузі вищої освіти. Для реалізації цього підходу найбільш прийнятними є сучасні інформаційні технології, потенціал яких найбільш повно розкривається через дистанційну форму навчання. Остання, у свою чергу, потребує пере ходу до нової форми взаємодії викладача і студентів від індивідуального навчання до групового навчання у так званій команді.

Зрозуміло, що впровадження нових методів навчання ставить перед викладацьким складом нові додаткові вимоги, які відмінні від тих, що застосовувалися ще декілька років тому. Це стосується і розроблення лекційних матеріалів, матеріалів практичних занять, методологій навчання, які ґрунтуються на інформаційних та комунікаційних технологіях. Місія викладача як передавача і контролера знань трансформується у функції консультанта, який спрямовує процес навчання, коригує його і сприяє активізації творчих здібностей студентів.

Глобалізація світової економіки торкнулась і галузі освіти. Сучасна освіта має готувати фахівців, компетентність яких визнавалась б у світовому освітньому просторі. Підґрунтям цього визнання повинна стати система міжнародних стандартів вищої освіти, аналогічно до того, як це відбувається у різних галузях промисловості.

І ще одна ознака, властива вищій освіті світового рівня, – це не тільки навчати, а й виховувати свідомого члена суспільства і громадянина. Надання якісної, доступної, неперервної, інноваційної, випереджальної вищої освіти, яка розвиватиме таланти й здібності людини, формуватиме гуманістичне світосприйняття, високу мотивацію до побудови демократичного суспільства і сприятиме творчій самореалізації особистості.

Україна, яка задекларувала наміри щодо інтеграції у світову економіку та Європейський Союз (ЄС) на основі інноваційного шляху розви-

тку, повинна підкріпити це бажання адекватної розбудови своєї освіти і науки. Адже без підготовки фахівців, здатних генерувати нові знання, прогресивні технології, розробляти і впроваджувати інновації, забезпечувати випуск високо технологічної продукції, Україна приречена бути постачальником сировини, напівфабрикатів та дешевої некваліфікованої робочої сили.

Для вирішення стратегічних завдань реформування вищої освіти України необхідно ретельно вивчати передовий зарубіжний досвід. У цьому аспекті варті уваги світовий досвід у галузі вищої освіти впровадження принципів TQM (Total Quality Management – управління якістю), на яких ґрунтуються міжнародні стандарти ISO серії 9000, численні регіональні та міжнародні моделі ділової досконалості [16, с. 10].

На основі зробленого порівняльного аналізу головних принципів, на яких базується сучасна вища освіта, і світових тенденцій її подальшого розвитку з принципами TQM можна дійти висновку про корисність і перспективність використання останніх для досягнення ключової мети вищої освіти – створення умов особистісного розвитку творчої самореалізації громадянина України.

Слід вказати ще на один дуже важливий аспект використання принципів TQM у вищій освіті. Універсальність принципів, їх узагальнений характер, так само, як вимоги міжнародних стандартів управління якісно ISO серії 9000, а також критерії моделей ділової досконалості потребують від кожної організації творчого, новаторського підходу. Тобто кожен ВНЗ, який їх упроваджує, має знайти практичну відповідь на запитання: як саме з урахуванням національних особливостей системи вищої освіти, специфіки ВНЗ, можливостей наявного викладацького та студентського складу можна використовувати у її діяльності принципи TQM і будувати власну систему якості підготовки фахівців? З цієї точки зору застереження щодо механічного перенесення чужого досвіду певною мірою перестає бути актуальним і робить ці принципи більш привабливими для використання в галузі вищої освіти.

Сучасна концепція TQM ґрунтується на таких принципах, як залучення вищого керівництва та всього персоналу, орієнтація на споживача, процесний і системний підходи, постійне вдосконалення якості, прийняття рішень на основі фактів, налагодження партнерських відносин з постачальниками.

До базових стратегій діяльності ВНЗ Л. М. Віткін, С. М. Лаптев, І. В. Фініков, С. М. Піддубна відносять такі, як орієнтація на вузький сектор ринку освітніх послуг, оптимізація витрат і, відповідно, низька ціна за навчання, унікальність пропонованих програм навчання і встановлення відповідної ціни.

Висновки та перспективи подальших досліджень. У процесі аналізу відповідних джерел нами з'ясовано, що бажаного результату досягають, якщо діяльністю і відповідними ресурсами управляють як процесом. Процесну модель ВНЗ утворюють десять ключових процесів: відповідність керівництва; менеджмент ресурсів; аналіз, вимірювання і поліпшення; набір студентів; навчальний процес; наукова діяльність; розроблення навчальних планів і програм; працевлашту-

вання випускників; післядипломне навчання; виховний процес [4]. Кожен із процесів характеризується низкою показників (параметрів), які мають бути під постійним контролем і управлінням. Тобто традиційне управління результатами процесу переходить до управління самим процесом. Наступним кроком на шляху впровадження принципів TQM є оптимізація ресурсів кожного з десяти процесів. Загалом управління зазначеними процесами як системою взаємодіючих і взаємопов'язаних між собою процесів дозволить ВНЗ досягти поставленої мети – підвищити якість підготовки випускників та забезпечити високий ступінь задоволення всіх зацікавлених у результатах діяльності ВНЗ сторін.

Особливу увагу слід акцентувати на тому, що для ВНЗ проектування продукції полягає у створенні нових навчальних планів та програм, а також наукової продукції в рамках науково-дослідних робіт, що проводяться у ВНЗ. При цьому важливими показниками є відповідність вимогам споживачів і тривалість циклу розроблення – впровадження. Останній показник особливо важливий у випадку відкриття нової спеціальності або введення нової дисципліни.

Зовнішніми постачальниками ВНЗ можна вважати школи, ліцеї, коледжі, інші ВНЗ. Для моніторингу постачальників слід постійно й оперативно відстежувати якість їх продукції і по змозі відмовлятися від послуг ненадійних постачальників. З надійними постачальниками треба налагоджувати довготривалі партнерські відносини. Зокрема, залучати їх до ключових процесів діяльності ВНЗ, у тому числі до стратегічного планування.

Аналіз літератури [12; 6; 2] дав можливість прийти до висновку, що для ефективного функціонування ВНЗ має збирати, зберігати, аналізувати дані та інформацію. Це передбачає розроблення і впровадження відповідної інформаційної системи. Зібрані дані уможливають проведення аналізу з метою контролю ключових процесів ВНЗ, визначення проблем, виявлення тенденцій, спостереження за вдосконаленням. Для перенесення позитивного досвіду інших ВНЗ у свою організацію ВНЗ може застосовувати метод бенчмаркінгу (БМ), який надає корисну інформацію для вдосконалення діяльності ВНЗ. Постійне вдосконалення ВНЗ можливе лише у разі постійного оцінювання ефективності роботи усієї СУЯ та впровадження принципів TQM. Для цього ВНЗ мають бути визначені чіткі критерії такого самооцінювання, такі, зокрема, як згадані вище елементи стратегії TQM. На підставі результатів самооцінювання ВНЗ розробляє програму вдосконалення у сферах, які потребують виправлення. Для усунення виявлених недоліків мають бути сформовані відповідні команди для роботи з окремими проблемами [12].

ВНЗ, що мають намір впровадити принципи TQM, слід врахувати досвід тих, хто цей шлях вже пройшов. Головними перепонами було названо нестачу часу, який необхідно приділити питанням якості, слабкість внутрішніх комунікацій, відсутність реальної самостійності у персоналу. Серед інших причин – погляд на TQM як на короткотермінове інвестування зі швидким поверненням коштів, відсутність офіційного стратегічного плану, а також чіткої мотивації та довіри у співробітників до керівників.

Список літератури:

1. Алексюк А. М. Педагогіка вищої освіти України: Історія. Теорія: підруч. / А. М. Алексюк. – К.: Либідь, 1998. – 560 с.
2. Андрущак В. М. Научно-педагогические основы повышения качества знаний учащихся средней школы: автореф. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / Андрущак Володимир Михайлович. – К., 1970. – 25 с.
3. Андрущенко В. П. Болонські обрії вищої освіти (рецензія на книгу М. Ф. Дмитриченко та ін. «Вища освіта і болонський процес» / В. П. Андрущенко. – К., Знання України, 2006 р. – 440 с. / Світогляд, № 1(3), 2007. – С. 50-54.
4. Андрущенко В. П. Модернізація педагогічної освіти України в контексті Болонського процесу / В. П. Андрущенко // Вища освіта України. – 2004. – № 1. – С. 5-10.
5. Андрущенко В. П. Основні характеристики європейської університетської освіти та можливості їх реалізації в системі освіти України / В. П. Андрущенко // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Випуск 26'2011. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи. – С. 3-15.
6. Андрущенко В. П. Модернізація вищої освіти України в контексті Болонського процесу / В. П. Андрущенко // Болонський процес в дії: Матеріали «Круглого столу», травень 2004. – К., 2005. – С. 5-11.
7. Андрущенко В. П. Організоване суспільство. Проблеми організації та суспільної самоорганізації в період радикальних трансформацій в Україні на рубежі століть: досвід соціально-філософського аналізу / В. П. Андрущенко. – К.: ТОВ «Атлант ЮеМсі», 2005. – 498 с.
8. Андрущенко В. П. Педагогічна освіта України: Болонські виклики і напрями модернізації / В. П. Андрущенко // Практична філософія. – 2004. – № 1. – С. 124-128.
9. Безносюк А. А. Тенденции развития системы высшего образования / А. А. Безносюк // Образование через всю жизнь: Непрерывное образование в интересах устойчивого развития: тр. Междунар. Сотрудничества / сост. Н. А. Лобанов; под науч. Ред. Н. А. Лобанова и В. Н. Скворцова; ЛГУ им. А. С. Пушкина, НИИ соц.-экон. и пед. Пробл. Непрерыв. Образования. – СПб.: ЛГУ им. А. С. Пушкина, 2011. – Вып. 9. – С. 552-555.
10. Безносюк О. О. Основні напрями розвитку вищої освіти в Україні / О. О. Безносюк // Збірник наукових праць Військового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – Випуск № 32. – К. ВІКНУ, 2011. – С. 230-233.
11. Вижва С. А. Сучасні стратегії розвитку науково-інноваційної діяльності Київського національного університету імені Тараса Шевченка / С. А. Вижва, О. В. Плахотнік // Збірник наукових праць Військового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – Випуск № 41. – К.: ВІКНУ, 2013. – С. 5-12.
12. Віткін Л. Нормативне забезпечення системи якості ВНЗ / Л. Віткін, Г. Хімічева, С. Лаптев, Ю. Жарков // Стандартизація, сертифікація, якість. – 2003. – № 4. – С. 57-65.

13. Волков О. І. Системи якості вищих навчальних закладів: теорія і практика / О. І. Волков, Л. М. Віткін, Г. І. Хімічева, А. С. Зенкін. – К.: «Наукова думка», 2006. – 301 с.
14. Плахотник О. В. Особенности развития высшего образования в мире и в Украине / О. В. Плахотник, А. А. Безносюк // Формирование профессиональной компетентности студентов в системе вузовской подготовки: проблемы, поиски, решения: Сб. материалов / Под общ. Ред. Е. В. Головневой // заоч. Междунар. науч.-практ. конф., 25 ноября 2010 г.: В 3-х ч. – Ч. 1. – Стерлита-мак: Стерлитамак. Гос. Пед. Акад. Им. Зайнаб Бишовой, 2011 – С. 229-233.
15. Плахотник О. В. Оцінювання і визнання дипломів: європейський контекст / О. В. Плахотник, О. О. Безносюк // Збірник наукових праць Військового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – Випуск № 38. – К. ВІКНУ, 2012. – С. 308-317.
16. Побудова систем управління якістю вищих навчальних закладів: посіб. Для студ. вищ. навч. закл.: у 2 кн. / Л. М. Віткін, С.М. Лаптев, І. В. Фініков, С. М. Піддубна. – К.: Таксон, 2009. – 564 с.
17. TQM – всеобщее управление качеством. Конспект // Модуль Q-4. – К.: Украинская ассоциация качества; Межотраслевой центр качества «ПРИРОСТ», 2001. – 112 с.

Гамерская И.И.

Дрогобычский государственный педагогический университет
имени Ивана Франко

ПРИНЦИПЫ И СТРАТЕГИИ ГАРМОНИЗАЦИИ НАЦИОНАЛЬНЫХ И ЕВРОПЕЙСКИХ СТАНДАРТОВ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ

Аннотация

В статье рассмотрены основные тенденции и перспективы вхождения украинского университетского образования в Европейское образовательное пространство; исследованы принципы, характер и стратегии современного высшего образования; проанализированы основные пути гармонизации национальных и европейских стандартов высшего образования.

Ключевые слова: Болонский процесс, Европейское образовательное пространство, образовательные стандарты, высшее образование, реформирование высшего образования, образовательная политика, образовательные стандарты.

Hamerska I.I.

Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University

PRINCIPLES AND STRATEGIES OF HARMONIZATION OF NATIONAL AND EUROPEAN HIGHER EDUCATION STANDARDS

Summary

The article dwells on the main tendencies and perspectives of the entry of Ukrainian university education into the European educational space; modern higher education principles, characteristic features and strategies are studied; the main ways of harmonization of national and European standards of higher education are analyzed.

Keywords: Bologna process, European educational space, educational standards, higher education, higher education reformation process, educational policy, educational standards.